

Erityisopetukseen osallistuminen ja opintojen jatkaminen toisella asteella

Perhetaustan ja terveyden yhteys

HANNA RINNE & JOHANNA KORKEAMÄKI & ELINA NAAMANKA & TIIA VILLA

Artikkelissa tarkastellaan erityisoppilaiden ja koulussa heikosti menestyneiden yleisopetuksessa olleiden valmistumista ja opintojen jatkamista toisella asteella. Erityisopetuksessa olleet aloittivat toisen asteen opinnot ja valmistuivat sieltä harvemmin kuin yleisopetuksessa olleet. Perhetausta selitti osan eroista, kun taas mielen-terveys-sairastavuus selitti eroja hyvin vähän. Erityisopetuksessa olleiden koulupolut poikkesivat negatiivisesti heikosti menestyneiden opiskelijoiden koulupoluista.

.....
English summary at the end of the article

Johdanto

Suomalainen koulutusjärjestelmä pohjautuu tasarvon periaatteeseen. Peruskoulun yhtenä tehtävänä on tukea nuoren jatko-opintovalmiuksia sekä kehittää yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia taitoja. Siirtyminen peruskoulusta toisen asteen opintoihin ja sieltä valmistuminen ei kuitenkaan ole aina suoraviivaista. Erityisen vaativaa tämä on nuorille, joilla on oppimisen vaikeuksia tai jokin vamma tai sairaus.

Peruskoulussa oppilaalla on tarvittaessa oikeus oppimisen ja koulunkäynnin lisätukeen koko perusopetuksen ajan. Erityisopetuksen ensisijaisena tavoitteena on tukea oppilaita, joiden oppimisedellytykset ovat heikentyneet. Jos oppilas ei tukitoimista huolimatta saavuta yleisen oppimäärän mukaisia tavoitteita, oppimäärää voidaan yksilöllistää. Oppilaat opiskelevat joko erityiskoulussa, erityisluokalla, pienryhmässä tai integroituna yleisopetuksen luokkaan. Erityisopetuspäätös perustuu ensisijaisesti pedagogiseen arvioon, jota täydennetään tarvittaessa psykologisella tai lääketieteellisellä asiantuntijalausunnolla.

Vuonna 1995 erityisopetukseen siirrettyjä oli kolme prosenttia oppilaista, kun vuonna 2010 heitä oli 8,5 prosenttia (Kirjavainen & Pulkkinen 2013). Erityisopetuksen kasvun on arvioitu johtuvan monesta eri asiasta: Oppimisvaikeuksien tunnistaminen sekä opettajien ja vanhempien tietotaito on kasvanut. Toisaalta lasten ongelmat ovat voineet lisääntyä erityisesti laman seurauksena. Lisäksi kuntien erityisopetusresurssit ovat lisääntyneet ja lainsäädäntöä muutettu. (OPM 2007.) Esimerkiksi vuonna 2010 lisättiin mahdollisuus tehostettuun tukeen ennen erityistä tukea (HE 109/2009, 16–20).

Suurin osa peruskoulussa osittain tai kokonaan yksilöllistettyä oppimäärää suorittaneista oppilaista siirtyy ammatillisiin oppilaitoksiin. Toisin kuin lukioissa, ammatillisessa oppilaitoksessa on lakisääteinen velvollisuus tarjota erityisopetusta, joskin käytännöt vaihtelevat. Vuonna 2016 erityisopetusta sai yhdeksän prosenttia kaikista ammatillisen koulutuksen opiskelijoista. Heistä 56 prosenttia oli miehiä. (SVT 2018a.)

Kasvaneesta erityisopetuksen määrästä ja resursseista huolimatta erityistä tukea saavista lapsista ja nuorista ja heidän koulutuspoluistaan tie-

detään vain vähän (esim. Kirjavainen & Pulkkinen 2013). He aloittavat toisen asteen opinnot keskimääräistä myöhemmin ja keskeyttävät ne ikätovereita useammin (Karppinen 2007; Kirjavainen ym. 2016; Pensonen & Ågren 2018). Erityistä tukea tarvitsevilla oppilailla onkin keskimääräistä suurempi riski jäädä ilman toisen asteen tutkintoa (Kirjavainen ym. 2016). Ilman perusasteen jälkeistä koulutusta oleville kasautuu monenlaisia ongelmia, kuten työttömyyttä ja toimeentulo- ja terveysongelmia (Aho & Mäkiäho 2014; Ristikari ym. 2016).

Nuorten vaikeudet opinnoissa etenemisessä eivät johdu ainoastaan yhdestä elämän osa-alueesta, vaan eri elämänalueet, kuten perheeseen, toimeentuloon ja terveyteen liittyvät tekijät, vaikuttavat siihen samanaikaisesti. Toiselta asteelta valmistumisen tiedetään olevan sitä harvinaisempaa, mitä matalampi koulutus ja alhaisemmat tulot vanhemmilla on (Kallio ym. 2016; Ristikari ym. 2016). Joel Kivirauma ja kollegat (2006) havaitsivat yhden kaupungin erityisopetusta koskevassa tutkimuksessaan erityisopetukseen valikoituvien lasten vanhempien olevan muita useammin yksinhuoltajia ja alemmasta sosioekonomisesta asemasta. Myös koulutason analyysien mukaan erityisopetukseen siirrettyjen lasten perheen sosioekonominen asema oli lähes kaikilla mittareilla yleisopetukseen osallistuneita heikompi (Kirjavainen & Pulkkinen 2013). Lisäksi oppimisen vaikeudet, mielenterveyden ongelmat sekä muut lapsuusaikajan terveysongelmat ovat riskitekijöitä koulutuksen keskeyttämisessä (Reneflot & Evansen 2014; Mikkonen ym. 2018).

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme perusasteen erityisopetukseen osallistumisen yhteyttä siihen, ettei yksilö aloita toisen asteen opintoja (aloittamatta jättäminen) tai valmistu toiselta asteelta (valmistumattomuus). Lisäksi tarkastelemme sekä perusasteen että toisen asteen erityisopetukseen osallistumisen yhteyttä valmistumattomuuteen. Vertaamme erityisopetukseen osallistuneita koulussa heikosti menestyneisiin. Selvitämme myös, selittävätkö perhetausta ja terveys erityisopetuksen ja toisen asteen välistä yhteyttä. Tarkastelemme tuloksia erikseen pojilla ja tytöillä. Tutkimusväestönä ovat vuosina 1989–1994 syntyneet.

Tutkimus tuo uutta tietoa erityisopetusta saaneiden opiskelijoiden taustoista ja perusasteen jälkeisistä opiskelupoluista koulussa heikosti menestyneisiin verrattuna. Kiinnostavaa on myös, pystytäänkö erityisopetuksella tasaamaan oppilaiden

välisiä mahdollisuuksia jatkokoulutukseen pääsyssä ja valmistumisessa.

Tarkemmat tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Onko toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisessä (aloittamatta jättäminen) ja tutkintoa vailla jäämisessä (valmistumattomuus) eroja peruskoulussa erityisopetukseen osallistuneiden ja koulussa heikosti menestyneiden välillä?
- Onko ammatillisessa oppilaitoksessa opintonsa aloittaneilla eroja tutkintoa vaille jäämisessä sen mukaan, onko osallistunut erityisopetukseen peruskoulussa, ammatillisessa oppilaitoksessa tai molemmissa?
- Selittävätkö terveys ja perhetausta (perhemuoto, asuntokunnan tulot, vanhempien kouluus) havaittuja yhteyksiä?
- Onko näissä eroja poikien ja tyttöjen välillä?

Aineisto

Tutkimusaineistona oli yksilötasoinen rekisteriaineisto kaikista vuosina 1989–1994 syntyneistä, jotka olivat Tilastokeskuksen rekisterissä niiden vuosien lopussa, jolloin he täyttivät 15 ja 16 vuotta (N = 397 292). Aineistoon on yhdistetty tietoja Tilastokeskuksen tietoaineistoista: väestö-, perhe-, työmarkkina- ja koulutustilastoista. Lisäksi tietoja yhdistettiin yhteisvalintarekisteristä ja Kelan rekistereistä.

Aineistosta poistettiin Ahvenanmaalla asuvat (n = 2 078), yhteisvalintaan osallistumattomat (n = 5 457) ja ne, joiden lukuaineiden keskiarvotieto puuttui (n = 3 676). Lisäksi poistimme ne, joilla opetus oli järjestetty toiminta-alueittain (n = 109), kuten vaikeimmin kehitysvammaisilla. Jäljelle jäävistä (N = 385 972) varsinaisen tarkastelun kohteeksi valittiin peruskoulussa erityisopetukseen osallistuneet, jotka olivat suorittaneet peruskoulun oppimäärän joko osittain tai pääosin tai kokonaan yksilöllistettynä. Osittain yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneita oli pojista 4,5 prosenttia ja tytöistä 2,9 prosenttia. Vastaavat osuudet pääosin tai kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneista olivat 2,9 ja 1,6 prosenttia. Heitä verrattiin yleisopetuksessa olleisiin, joiden peruskoulun päättötodistuksen lukuaineiden keskiarvo oli alle 7. Sen alle jäävä keskiarvo vähentää toisen asteen tutkinnon suorittamisen todennäköisyyttä (Ristikari ym. 2018) ja on yhteydessä koulutukseen kielteisesti suhtautumiseen (Ka-

lalahti 2007). Tässä aineistossa alle 7 lukuaineiden keskiarvo oli kaikista oppilaista pojista 34:llä ja tytöistä 18 prosentilla. Varsinaisen tutkimusväestön koko oli näin ollen 123 702 henkilöä, joista tyttöjä oli 35 prosenttia.

Näiden ryhmien toisen asteen opintojen aloittamista ja tutkintojen valmistumista seurattiin sen kalenterivuoden loppuun, jolloin nuoret täyttivät 20 vuotta. Aineisto ulottui nuorimman kohortin osalta kyseiseen ikävuoteen. Lisäksi kyseisen ikävuoden jälkeen tutkinnon suorittaminen hidastuu (Ristikari ym. 2016). Tätä aiemmin seuranta voi päättyä maastamuuttoon tai kuolemaan. Tällaisia henkilöitä oli aineistossa vain 0,55 prosenttia. Lisäksi valmistumista tarkasteltiin ammatilliseen oppilaitokseen päässeillä (N = 109 580).

Tutkimusväestömme opiskeli yläkoulussa vuosina 2002–2010. Tutkimusväestömme keskimääräisen yläkouluvuosi oli 2006. Tilastokeskuksen (SVT 2007) mukaan tuolloin erityisopetukseen siirrettyjä oli kaikista 7–9-luokkalaisista 4,5 prosenttia. Heistä 42 prosentilla oli yksilöllistetty osa oppimäärästä ja pääosin tai kokonaan 30 prosentilla. Kaikista erityisopetukseen siirretyistä yläkouluikäisistä 29 prosentilla perusteena oli lievä kehitysviivästyminen, 14 prosentilla kielen kehityksen häiriöstä johtuvat oppimisvaikeudet ja 12 prosentilla tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus. Kaikista perusasteen oppilaista oli erityisopetukseen siirrettyjä pojista 10,2 ja tytöistä 5,1 prosenttia. Tytöillä korostuivat poikia yleisemmin lievät kehitysviivästyvät, pojilla taas erityisesti tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus. (SVT 2007.)

Rekisteritiedot on yhdistetty Tilastokeskuksessa. Tutkijoiden käyttöön tullut aineisto on anonymisoitu eikä sisällä tunnistettavia henkilöitä koskevia tietoja. Rekisteriaineistoa käytetään Tilastokeskuksen etäkäyttäjärjestelmässä noudattaen Tilastokeskuksen tutkijapalveluiden sääntöjä. Tutkimushanke on käsitelty Kuntoutussäätiön tutkimuseettisessä toimikunnassa.

Muuttajat

Toisen asteen opintojen aloittamista ja sieltä valmistumista tarkasteltiin negaation kautta. Kiinnostuksen kohteena olivat ne, jotka eivät olleet aloittaneet toisella asteella (*aloittamatta jättäminen*) sekä ne, jotka eivät olleet sieltä valmistuneet (*valmistumattomuus*). Aloittamatta jättäneisiin lukeutuneet eivät olleet kirjautuneet läsnäoleviksi mihinkään toisen asteen oppilaitokseen sen vuo-

den loppuun mennessä, jona täyttivät 20 vuotta. Valmistumattomiin lukeutuneet eivät olleet suorittaneet toisen asteen tutkintoa samaiseen ajankohtaan mennessä.

Erityisoppilastaustatieto perusasteella saatiin yhteisvalintarekisteristä. Erityisopetukseen osallistuneisiin lukeutuivat tässä ne, jotka olivat suorittaneet perusopetuksen osittain tai pääosin/kokonaan yksilöllistetyin oppimäärän. Tämä on ainoa rekistereistä saatavilla oleva yksilötason erityisopetustieto perusasteella. Vertailuryhmään kuului yleisopetuksessa perusasteen oppimäärän suorittaneet, joiden perusasteen päättötodistuksen lukuaineiden keskiarvo oli alle seitsemän. Kaikkien peruskoulunsa päättäneiden lukuaineiden keskiarvo oli pojilla 7,4 ja tytöillä 7,9. Tieto arvosanoista saatiin yhteisvalintarekisteristä.

Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevat luokiteltiin erityisopetustaustan mukaan seuraavasti: 1) sekä perusasteella että ammatillisessa oppilaitoksessa yleisopetuksessa olleet, joiden peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo oli alle seitsemän, 2) erityisopetuksessa vain peruskoulussa olleet, 3) erityisopetuksessa vain ammatillisessa oppilaitoksessa olleet, joiden perusasteen keskiarvo oli alle seitsemän sekä 4) erityisopetuksessa sekä peruskoulussa että ammatillisessa oppilaitoksessa olleet.

Erityisoppilastaustan ja toisella asteella aloittamatta jättämisen ja sieltä valmistumattomuuden välisiä yhteyksiä tarkasteltiin perheeseen ja terveyteen liittyvien taustamuuttujien mukaan. *Perhe-taustaa* koskevat tiedot ovat siltä vuodelta, jona nuori täytti 16 vuotta. Perhemuotomuuttuja luokiteltiin seuraavasti: ydinperhe, yksinhuoltajaäidin tai -isän lapsi, uusperhe, asuu yksin tai tieto perheestä puuttuu. Asuntokunnan valtionveronalaiset tulot luokiteltiin neljänneksiin. Isän ja äidin koulutus luokiteltiin perusasteeseen, keskiasteeseen ja korkea-asteeseen. Ne, joilta tieto vanhemman koulutuksesta puuttui, luokiteltiin tietosuoja-rajajoitusten vuoksi perusaste-luokkaan.

Terveyttä mittaavat muuttajat ovat Kelan rekistereistä: erityiskorvattavien lääkkeiden käyttö ja sairauspäivärahopäivät. Erityiskorvaus voidaan maksaa, kun lääkkeiden hintalautakunta (Hila) on vahvistanut lääkkeelle erityiskorvattavuuden ja yksilöllä on Kelan myöntämä oikeus erityiskorvaukseen. Erityiskorvattavien lääkkeiden käyttöä tarkasteltiin 7–15-vuotiaana ja 16–19-vuotiaana. Lääkkeet luokiteltiin mielenterveysryhmiin ja muihin ryhmiin. Mielenterveysryhmiä erityiskorvattavia lääkkeisiin on luokiteltu psykoosi- ja neu-

roosilääkkeet ja unilääkkeet (ATC-koodi N05) sekä masennuslääkkeet ja keskushermostoa stimuloivat lääkeaineet (ATC-koodi N06). Luokka ”muu” sisälsi kaikki muut erityiskorvattavat lääkkeet. Kelan maksamaan sairauspäivärahaan on oikeus 16–67-vuotiaalla, joka on sairauden takia kykenemätön tekemään tavallista työtään. Sitä voivat saada myös työttömät ja opiskelijat. Sitä maksetaan 10. sairastamispäivän jälkeiseltä työkyvyttömyysajalta. Sairauspäivärahapäivät 16–19-vuotiaana laskettiin yhteen. Sairauspäivärahapäivät on luokiteltu mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöihin (ICD-10 koodi F00-F99) sekä muihin sairauksiin.

Kontrollimuuttujina olivat syntymävuosi, asuinmaakunta 15-vuotiaana sekä äidinkieli.

Menetelmät

Toisella asteella aloittamatta jättämistä ja sieltä valmistumattomuutta tarkasteltiin laskemalla peruskouluaikeisen erityisoppilastaustan mukaan niiden osuudet, jotka eivät olleet aloittaneet toisella asteella ja jotka eivät olleet sieltä valmistuneet. Osuuksille laskettiin 95 prosentin luottamusväli, jotta voitiin tarkastella, eroavatko eri ryhmät tilastollisesti merkitsevästi toisistaan. Lisäksi erityisoppilastaustan mukaan laskettiin perhetaustaa ja terveyttä kuvaavien muuttujien jakaumat. Aloittamatta jättäneiden ja valmistumattomien osuudet ja niille 95 prosentin luottamusväli laskettiin myös terveystuuttujien mukaan paitsi koko väestölle, myös erikseen erityisoppilaille ja koulussa heikosti menestyneille. Näiden analyysien perusteella valittiin logistiseen malliin mukaan ne terveystuuttajat, joiden välillä erityisoppilastautaisilla ja keskimääräistä heikommin menestyväillä oli eroja.

Perhetaustan ja terveyden yhteyttä erityisoppilastaustan mukaisesti eroihin toisella asteella aloittamatta jättämisessä ja valmistumattomuudessa tarkasteltiin logistisella regressiolla. Kaksiluokkaisessa muuttujassa aloittamatta jättäminen ja valmistumattomuus saivat arvon yksi ja aloittaminen ja valmistuminen arvon nolla. Mallit tehtiin erikseen toisella asteella aloittamatta jättämiseen ja sieltä valmistumattomuuteen. Ensimmäisessä mallissa (malli 1) vakioitiin kontrollimuuttajat syntymävuosi, asuinmaakunta ja äidinkieli. Tämän jälkeen perhetekijät (perhemuoto, asunoton tulot, isän koulutus ja äidin koulutus)

vakioitiin kontrollimuuttujien kanssa yksi kerrallaan (tuloksia ei esitetä) ja lopulta kaikki yhdessä (malli 2). Myös terveystuuttajat vakioitiin ensin yksi kerrallaan (tuloksia ei esitetä) ja lopuksi kaikki yhdessä (malli 3). Viimeisessä mallissa (malli 4) olivat vakioituna kaikki tarkasteltavat muuttajat. Mallien 2–4 tuloksia verrattiin malliin 1. Analyysit tehtiin erikseen tytöille ja pojille.

Vastaavat analyysit valmistumattomuudesta erityisoppilastaustan mukaan tehtiin myös ammatillisessa oppilaitoksessa aloittaneille. Analyysit tehtiin Stata 15.1 -tilasto-ohjelmalla.

Tulokset

Toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisen ja valmistumattomuus erityisoppilastaustan mukaan

Tutkimusväestöstä 7 prosentilla oppimäärä peruskoulussa oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty (taulukko 1). Pojista 11 ja tytöistä 13 prosentilla oppimäärä oli osittain yksilöllistetty. Tyttöjen osuus tutkimusväestöstä oli 35 prosenttia.

Suuri osa tutkimusväestöstä aloitti toisella asteella 20. ikävuoteen mennessä. Toisen asteen opintojen aloittamatta jättäminen oli yleisintä niillä, joiden oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty (pojista 10 ja tytöistä 13 %:lla). Harvinaisinta se oli yleisopetuksessa olleilla. Opintojen aloittamatta jättäminen oli tytöillä hieman poikia yleisempää. Toinen aste tarkoitti käytännössä ammatillista oppilaitosta, sillä tutkimusväestöllä lukioon meno oli hyvin harvinaista (1–8 %) ja sieltä valmistuminen vielä harvinaisempaa.

Myös valmistuminen vaihteli erityisoppilastaustan mukaan. Niistä, joilla oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty, pojista 54 ja tytöistä peräti 60 prosenttia ei ollut valmistunut 20. ikävuoteen mennessä. Vastaavat osuudet yleisopetuksessa olleilla, koulussa keskimääräistä heikommin menestyneillä olivat 36 ja 46 prosenttia.

Perhemuodossa oli eroja erityisoppilastaustan mukaan (liitetäulukko 1, ks. www.julkari.fi).¹ Ne, joiden oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty, tulivat muita hieman harvemmin ydinperheestä. Tyttöjen ja poikien välillä ei ollut eroa. Sen sijaan osittain yksilöllistetyn ja yleisopetuksen oppimäärän suorittaneista pojis-

1 Kaikki liitetäulukot (1–6) löytyvät artikkelin yhteydestä osoitteesta www.julkari.fi

Taulukko 1. Tutkimusväestön jakautuminen (N ja %), lukuaineiden keskiarvo (lka) sekä toisen asteen opintojen aloittamatta jättäneiden ja sieltä valmistumattomien osuudet (%) erityisoppilastaustan mukaan vuosina 1989–1994 syntyneillä pojilla (N = 80 583) ja tytöillä (N = 43 119).

Erityisoppilas-tausta	Pojat						Tytöt							
				Ei-aloittanut		Ei-valmistunut					Ei-aloittanut		Ei-valmistunut	
	N	%	Lka	% (95 % lv)	% (95 % lv)	N	%	Lka	% (95 % lv)	% (95 % lv)	% (95 % lv)	% (95 % lv)		
Yleisopetuksessa, lka < 7	66 055	82	6,27	3 (3–3)	36 (36–37)	34 562	80	6,38	4 (4–5)	46 (45–46)				
Osittain yksilöllistetty	8 757	11	6,35	5 (5–6)	41 (40–42)	5 533	13	6,60	7 (6–7)	47 (46–49)				
Pääosin yksilöllistetty	5 771	7	7,17	10 (9–10)	54 (53–55)	3 024	7	7,37	13 (12–14)	60 (58–62)				
Yhteensä	80 583	100	6,34	4 (4–4)	38 (38–38)	43 119	100	6,48	5 (5–5)	47 (47–48)				

ta useampi kuin tytöistä tuli kahden vanhemman perheestä ($p < 0,05$). Erityisopetukseen osallistuneiden perheet olivat huonotuloisempia ja vanhemmat matalammin koulutettuja kuin koulussa keskimääräistä heikommin menestyneiden. Näin oli etenkin niillä, joiden oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty. Tyttöjen perheet olivat kautta linjan poikien perheitä huono-osaisempia. Mielenterveysyistä lääkkeitä käyttäneiden ja sairauspäivärahopäivällä olleiden osuus oli hyvin pieni, korkeimmillaankin vain pari prosenttia (liitetaulukko 2, ks. www.julkari.fi). Yleisintä sairastavuus oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneilla. Sairastavuus muista syistä oli mielenterveysraastavuutta yleisempää.

Toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisessä oli isoja eroja mielenterveyden mukaan, mitattiinpa mielenterveyttä erityiskorvattavien lääkkeiden käytöllä peruskouluaihana, sen jälkeen tai sairauspoissaoloilla (liitetaulukko 3, ks. www.julkari.fi). Niistä, joilla oli mielenterveyden häiriöitä, vajaa viidennes ei aloittanut toisen asteen opintoja. Tämä oli moninkertaisesti muihin verrattuna. Sen sijaan muu sairastavuus ei juuri ollut yhteydessä opintojen aloittamiseen. Tulokset olivat samanlaisia valmistumisen suhteen. Ne, joilla oli tunnistettuja vakavia mielenterveyden häiriöitä, valmistuivat muita harvemmin. Muu lääkitys ei ollut yhteydessä valmistumiseen. Muusta syystä sairauspäivärahopäivällä olleilla valmistuminen oli muita harvinaisempaa.

Mallinsimme logistisella regressioanalyysillä, selittivätkö perhetausta ja terveys erityisopetuksessa olleiden heikompaa toisen asteen opintojen aloittamista (taulukko 2). Pojilla, jotka olivat suo-

rittaneet peruskoulun oppimäärän osittain yksilöllistettynä, oli kaksinkertainen riski (OR 2,16, 95 % LV 1,94–2,41) olla aloittamatta toisen asteen opintoja ja pääosin tai kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneilla lähes nelinkertainen riski (OR 3,83, 95 % LV 3,47–4,24) yleisopetuksessa olleisiin verrattuna (malli 1). Tytöillä erot olivat hieman poikia matalammat. Yksittäisistä perhetekijöistä erityisopetuksessa olleiden heikompaa toisen asteen opintojen aloittamista selittivät eniten perheen tulot ja äidin koulutus (tuloksia ei esitetä tässä). Yhteensä perhetekijät selittivät 15–30 prosenttia (lukuja ei esitetä tässä), pojilla enemmän kuin tytöillä, pääosin tai kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneilla enemmän kuin osittain yksilöllistetyn suorittaneilla (malli 2). Terveysmuuttujista vakioitiin vain mielenterveyteen liittyvät tekijät, sillä muilla ei ollut yhteyttä toisen asteen opintojen aloittamatta jättämiseen. Mielenterveysraastavuuden vakiointi ei juuri selittänyt eroja. Eniten (5 %) se selitti pääosin tai kokonaan yksilöllistetyillä (malli 3). Kaiken kaikkiaan eroista selittyi 19–34 prosenttia, pojilla enemmän kuin tytöillä, pääosin tai kokonaan yksilöllistetyillä enemmän kuin osittain yksilöllistetyillä (malli 4). Vakiointien jälkeenkin erot olivat edelleen tilastollisesti merkitseviä.

Teimme vastaavat mallit myös toiselta asteelta valmistumattomuudesta. Suhteelliset erot erityisoppilastaustan mukaan olivat pienemmät kuin aloittamatta jättämisessä (malli 1). Tytöillä osittain yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneet eivät juuri eronneet yleisopetuksessa olleista. Vakiointien vaikutukset olivat suuremmat kuin toiselle asteelle pääsyssä. Perhetekijöistä tulot selittivät eni-

Taulukko 2. Perhetekijöiden ja mielenterveyssairastavuuden yhteys toisen asteen opintojen aloittamatta jättämiseen ja sieltä valmistumattomuuteen (odds ratio, OR) ja 95 %:n luottamusvälit (lv)) erityisoppilastaustan mukaan vuosina 1989–1994 syntyneillä pojilla (N = 80 583) ja tytöillä (N = 43 119).

	Malli 1		Malli 2		Malli 3		Malli 4		Muutos (%) M1 vs. M4
	OR	95 % lv	OR	95 % lv	OR	95 % lv	OR	95 % lv	
Aloittamatta jättäminen									
Pojat									
Yleisopetuksessa, lka < 7	1,00		1,00		1,00		1,00		
Osittain yksilöllistetty	2,16	(1,94–2,41)	1,91	(1,71–2,13)	2,14	(1,92–2,38)	1,89	(1,70–2,11)	23
Pääosin yksilöllistetty	3,83	(3,47–4,24)	2,98	(2,69–3,30)	3,68	(3,32–4,07)	2,87	(2,59–3,18)	34
Tytöt									
Yleisopetuksessa, lka < 7	1,00		1,00		1,00		1,00		
Osittain yksilöllistetty	1,68	(1,49–1,90)	1,57	(1,39–1,78)	1,66	(1,47–1,87)	1,55	(1,37–1,75)	19
Pääosin yksilöllistetty	3,22	(2,85–3,63)	2,77	(2,44–3,13)	3,09	(2,73–3,49)	2,65	(2,34–3,01)	26
Valmistumattomuus									
Pojat									
Yleisopetuksessa, lka < 7	1,00		1,00		1,00		1,00		
Osittain yksilöllistetty	1,37	(1,31–1,43)	1,27	(1,21–1,33)	1,36	(1,29–1,42)	1,26	(1,20–1,32)	30
Pääosin yksilöllistetty	2,14	(2,02–2,26)	1,82	(1,72–1,92)	2,07	(1,96–2,19)	1,76	(1,67–1,87)	33
Tytöt									
Yleisopetuksessa, lka < 7	1,00		1,00		1,00		1,00		
Osittain yksilöllistetty	1,11	(1,05–1,17)	1,05	(0,99–1,11)	1,10	(1,03–1,16)	1,04	(0,98–1,10)	64
Pääosin yksilöllistetty	1,78	(1,65–1,92)	1,61	(1,49–1,74)	1,73	(1,60–1,87)	1,57	(1,45–1,70)	27

Malli 1: Syntymävuosi + asuinmaakunta + äidinkieli

Malli 2: Malli 1 + perhetekijät (perhemuoto, asuntokunnan tulot, isän koulutus, äidin koulutus)

Malli 3: Malli 1 + mielenterveyssairastavuus (mielenterveyslääkitys 7–15-vuotiaana, mielenterveyslääkitys 16–19-vuotiaana, sairauspoissaolot mielenterveyssyistä 16–19-vuotiaana)

Malli 4: Malli 1 + perhetekijät + mielenterveyssairastavuus

Muutos (%): (OR(malli1)-OR(malli4))/(OR(malli1)-1)*100

ten. Yhteensä perhetekijät selittivät eroista neljänneksen paitsi osittain yksilöllistetyt oppimäärän suorittaneilla tytöillä yli puolet (malli 2). Mielenterveyden vakiointi selitti erityisoppilaiden yleisopetuksessa olleita suuremmasta valmistumattomuudesta 3–9 prosenttia (malli 3). Kaikkiaan vakioidut muuttujat selittivät kolmanneksen erityisoppilaiden heikommasta valmistumisesta paitsi osittain yksilöllistetyt oppimäärän tytöillä kaksi kolmannesta (malli 4). Vakiointien jälkeen osittain yksilöllistetyt oppimäärän tyttöjen valmistumattomuuden todennäköisyys ei enää eronnut yleisopetuksessa olleista. Sen sijaan muut erot olivat edelleen tilastollisesti merkitseviä.

Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien valmistumattomuus erityisopetustaustan mukaan

Toiselta asteelta valmistumattomuutta erityisoppilastaustan mukaan tarkasteltiin erikseen vielä niillä, jotka olivat aloittaneet ammatillisessa oppilaitoksessa. Harvinaisinta valmistuminen oli niillä, jotka olivat olleet erityisopetuksessa vain ammatillisessa oppilaitoksessa ja yleisintä sekä perus- että toisella asteella yleisopetuksessa olleilla (taulukko 3). Jokaisessa ryhmässä valmistuminen oli tytöillä harvinaisempaa kuin pojilla ($p < 0,05$). Peruskoulussa yleisopetuksessa olleiden keskiarvot ovat keskenään vertailukelpoisia. Peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo oli vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetuksessa olleilla alhaisempi kuin koko ajan yleisopetuksessa olleilla.

Taulukko 3. Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien jakautuminen (N ja %), lukuaineiden keskiarvo (lka) ja valmistumattomien osuus (%) erityisoppilastaustan mukaan vuosina 1989–1994 syntyneillä pojilla (N = 72 771) ja tytöillä (N = 36 809).

Erityisoppilastausta	Pojat					Tytöt				
	N	%	Lka	Ei-valmistunut		N	%	Lka	Ei-valmistunut	
				(%)	95 % lv				(%)	95 % lv
Ei tukea	48 159	66	6,30	28	(28–29)	22 875	62	6,41	37	(37–38)
Tukea peruskoulussa	3 383	5	6,49	36	(34–37)	1 928	5	6,73	41	(39–43)
Tukea amm. oppilaitoksessa	11 343	16	6,08	52	(51–53)	6 446	18	6,25	58	(57–59)
Tukea molemmissa	9 886	14	6,74	44	(43–45)	5 560	15	6,94	49	(47–50)
Kaikki	72 771	100	6,33	35	(34–35)	36 809	100	6,48	43	(42–43)

Vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetuksessa olleet tulivat muita harvemmin ydinperheestä, perheet olivat parempituloisia ja vanhemmilla korkeampi koulutus (liitetaulukko 4, ks. www.julkari.fi). Kaikkiaan vain pari promillea oli käyttänyt lääkitystä mielenterveyssyistä 7–15-vuotiaana (liitetaulukko 5). Muista syistä lääkkeiden käyttö oli yleisempää, keskimäärin 8 prosenttia. 16–19-vuotiailla mielenterveyslääkitys oli hieman nuorempia yleisempää, muista syistä taas harvinaisempaa. Lääkkeidenkäyttö oli yleisintä niillä, jotka olivat olleet erityisopetuksessa sekä peruskoulussa että ammatillisessa oppilaitoksessa. Myös sairauspäivärahopäivät

mielenterveyssyistä olivat yleisempiä erityisopetusta vain ammatillisessa oppilaitoksessa saaneilla.

Mielenterveyssyistä lääkitystä käyttäneillä ja sairauspäivärahopäivillä olleilla valmistuminen ammatillisesta oppilaitoksesta oli muita hyvin paljon harvinaisempaa (liitetaulukko 6). Ero oli suurin sairauspäivärahopäiviä tarkasteltaessa. Myös muista syistä sairauspäivärahopäivillä oleminen oli yhteydessä valmistumiseen muttei yhtä vahvasti kuin mielenterveyssyistä.

Mallinsimme myös ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla perhetaustan ja terveyden yhteyttä ammatillisesta oppilaitoksesta valmistumat-

Taulukko 4. Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien perhetekijöiden ja mielenterveys sairastavuuden yhteys valmistumattomuuteen (odds ratio (OR) ja 95 %:n luottamusvälit (lv)) erityisoppilastaustan mukaan vuosina 1989–1994 syntyneillä pojilla (N = 72 771) ja tytöillä (N = 36 809).

	Malli 1		Malli 2		Malli 3		Malli 4		Muutos (%) M1 vs. M4
	OR	95 % lv	OR	95 % lv	OR	95 % lv	OR	95 % lv	
Pojat									
Ei tukea	1,00		1,00		1,00		1,00		
Tukea peruskoulussa	1,49	(1,38–1,61)	1,39	(1,29–1,50)	1,47	(1,37–1,59)	1,38	(1,27–1,49)	22
Tukea ammatillisessa oppilaitoksessa	2,87	(2,75–3,00)	2,75	(2,63–2,88)	2,79	(2,67–2,91)	2,67	(2,56–2,79)	11
Tukea molemmissa	2,18	(2,08–2,28)	1,96	(1,87–2,06)	2,12	(2,03–2,22)	1,91	(1,83–2,01)	23
Tytöt									
Ei tukea	1,00		1,00		1,00		1,00		
Tukea peruskoulussa	1,21	(1,10–1,33)	1,14	(1,04–1,26)	1,2	(1,09–1,32)	1,14	(1,03–1,25)	33
Tukea ammatillisessa oppilaitoksessa	2,39	(2,26–2,53)	2,32	(2,19–2,46)	2,26	(2,14–2,40)	2,19	(2,07–2,32)	14
Tukea molemmissa	1,68	(1,58–1,78)	1,59	(1,49–1,69)	1,63	(1,53–1,73)	1,54	(1,45–1,64)	21

Malli 1: Syntymävuosi + asuinmaakunta + äidinkieli

Malli 2: Malli 1 + perhetekijät (perhemuoto, asuntokunnan tulot, isän koulutus, äidin koulutus)

Malli 3: Malli 1 + mielenterveys sairastavuus (mielenterveyslääkitys 7–15-vuotiaana, mielenterveyslääkitys 16–19-vuotiaana, sairauspoissaolot mielenterveyssyistä 16–19-vuotiaana)

Malli 4: Malli1 + perhetekijät + mielenterveys sairastavuus

Muutos (%): $(OR(\text{malli1}) - OR(\text{malli4})) / (OR(\text{malli1}) - 1) * 100$

tomuuteen erityisopetustaustan mukaan. Ennen vakiointeja valmistumattomuuden todennäköisyys oli korkein vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetusta saaneilla (taulukko 4). Pojilla se oli 2,9-kertaista (OR 2,89, 95 % LV 2,75–3,00) ja tytöillä 2,4-kertaista (OR 2,39, 95 % LV 2,26–2,53) koko ajan yleisopetuksessa olleisiin verrattuna (malli 1). Perhetekijät, eritoten tulot, selittivät eroista eniten vain perusasteella erityisopetuksessa olleilla, tytöillä peräti kolmanneksen. (malli 2). Mielenterveysairastavuuden vakiointi selitti eniten, kymmenyksen, vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetusta saaneilla (malli 3). Kaiken kaikkiaan vakioinnit selittivät pojilla viidesosan ja tytöillä kolmasosan pelkällä perusasteella erityisopetuksessa olevien heikommasta valmistumisesta yleisopetuksessa olleisiin verrattuna (malli 4). Vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetuksessa olleiden heikommasta valmistumisesta selittyi reilu kymmenys ja sekä peruskoulussa että ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetuksessa olleilla viidennes. Myös vakiointien jälkeen vain ammatillisessa oppilaitoksessa erityisopetuksessa olleilla oli suurin todennäköisyys olla valmistumatta, pojilla 2,7-kertainen (OR 2,65, 95 % LV 2,56–2,79) ja tytöillä 2,2-kertainen (OR 2,19, 95 % LV 2,07–2,32) yleisopetuksessa olleisiin verrattuna.

Johtopäätökset

Päätulokset

Erityisopetuksessa olleet aloittivat toisen asteen opinnot ja valmistuivat sieltä harvemmin kuin yleisopetuksessa olleet, keskimääräistä heikommin koulussa menestyneet. Toisen asteen opintojen aloittamatta jättäminen ja tutkinnon suorittamatta jättäminen oli yleisintä niillä, joilla opetus oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty, ja jokaisessa ryhmässä tytöillä yleisempää kuin pojilla.

Suhteelliset erot erityisoppilastaustan mukaan olivat suuremmat toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisessä kuin valmistumattomuudessa ja suuremmat pojilla kuin tytöillä. Perhetausta selitti osan eroista, eniten niillä, joiden oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty. Sen sijaan mielenterveysairastavuus selitti eroja hyvin vähän.

Ammatillisessa oppilaitoksessa aloittaneilla valmistuminen oli harvinaisinta niillä, jotka olivat olleet erityisopetuksessa vain ammatillisessa oppilaitoksessa. Perhetausta ja mielenterveysairastavuus selittivät eroja vain hieman.

Pohdinta

Tutkimuksemme osoittaa, että erityisopetusta saaneiden nuorten koulutuspolut eroavat keskimääräistä heikommin koulussa menestyneiden nuorten koulutuspoluista. Tuloksemme ovat samankaltaisia kuin Yhdysvalloissa – erilaisista koulutusjärjestelmistä huolimatta erityisopetusta saaneet nuoret eivät saavuta samoja oppimistuloksia, ja he keskeyttävät toisen asteen opinnot muita useammin (Aron & Loprest 2012). Samansuuntaisia tuloksia erityisoppilaiden toisen asteen ulkopuolelle jäämisestä ja valmistumattomuudesta ovat saaneet myös Tanja Kirjavainen ja kollegat (2016) sekä Krister Karpinen (2007).

Erityisoppilaiden toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisen taustalla voi olla useita eri syitä. Heikoiten menestyivät pääosin tai kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneet. Peruskoulussa saavutettu taitotaso ei välttämättä riitäkään toiselle asteelle pääsyyn. Kun oppimäärä yksilöllistetään, myös tavoitetaso jää usein sangen alhaiseksi ja saattaa johtaa opiskelijan kykyjä heikompiin opiskelutuloksiin (Saloviita 2006; Naukkarienen 2005). Myös Jorma Kuuselan (2006) tutkimuksessa peruskoulussa oppilaiden saamien tuki- ja oppimissuoritusten välillä oli negatiivinen korrelaatio. Kuitenkin tutkimuksessa arvioitiin, että oppilaiden tilanne voisi olla huonompi ilman erityisopetusta (Kuusela 2006). Myös sopivan opiskelupaikan löytyminen toiselta asteelta voi olla keskimääräistä vaikeampaa erityisoppilaille (vrt. Karpinen 2007; Niemi ym. 2010).

Opintojen keskeyttämiseen on yhdistetty monia kasautuneita riskitekijöitä, kuten opiskeluvaikeuksia, päihteidenkäyttöä, vaikeuksia tulla toimeen opettajien kanssa, koulunkäynnistä pitämättömyys ja sen pitäminen merkityksettömänä (Halme ym. 2012). Keskeyttämisen taustalla voi olla myös puutteellinen opintojenohjaus. Erityistä tukea tarvitsevia nuoria ohjataan hakemaan tietuille aloille ammatilliseen koulutukseen huomioimatta nuoren omia kiinnostuksen kohteita. Tällöin opiskelu ei välttämättä motivoi ja koulutus voi keskeytyä. Erityisluokalla opiskelleet nuoret myös kokevat, että heillä on puutteelliset opiskelutaidot toisella asteella. (Jauhola & Vehviläinen 2015; Niemi ym. 2010.) Ammatillinen koulutus on monelle sosiaalisesti vaativaa ja vaatii tukea tarvitsevalta nuorelta paljon itseohjautuvuutta (vrt. Souto 2014; Eriksson 2017).

Kaikkein harvinaisinta valmistuminen oli erityisopetusta vasta ammattiopinnoissa saaneil-

la. Myös erityisopetusta jo peruskoulussa saaneet valmistuivat heitä todennäköisemmin. Tulos voi kertoa varhaisen tuen merkityksestä, sillä varhain tunnistettujen oppimisvaikeuksien ja tarvittavan tuen saamisen tiedetään tukevan opiskelumotivaatiota ja suotuisaa elämäntulkua (Livingston ym. 2018; Partanen & Siegel 2014; De Beer ym. 2014). Peruskoulussa saatu tuki on saattanut lisätä tukea saaneiden opiskeluvalmiuksia toisella asteella (vrt. Kirjavainen ym. 2016) tai ohjaus toiselle asteelle on onnistunut paremmin. Ammatillisten oppilaitosten tarjoama erityisopetus voi vaihdella kouluittain, sillä kaikissa oppilaitoksissa ei ole systemaattisia tukemisen käytäntöjä (Eriksson 2017) tai yksilöllistä tukea (Hakala ym. 2013). Toisaalta erityisopetuspäätös voidaan nähdä leimaavana ja oppilaita erottelevana käytäntönä, kuten perusteella on havaittu (esim. Niemi 2015; Mietola 2014; Jahnukainen 2001). Täten juuri nuoruusiässä saatu erityisopetuspäätös ja siihen sopeutuminen vaatii jatkotarkastelua.

Erityisopetuksessa olleiden oppilaiden vanhemmilla oli muita alhaisempi koulutus ja tulo-taso. Näin oli etenkin niillä, joiden oppimäärä oli pääosin tai kokonaan yksilöllistetty. Vastaava tulos saatiin vuonna 1997 syntyneitä seuranneessa kohorttitutkimuksessa. Kyseisessä tutkimuksessa havaittiin myös vanhempien kuormittavien elämäntilanteiden kasautumisen, kuten avioeron ja psyykkisen diagnoosin, yhteys erityisopetuspäätökseen. (Ristikari ym. 2018.) Vaikea elämäntilanne voi hankaloittaa vanhempien kykyä tukea lastaan opinnoissa ja niihin liittyvissä kustannuksissa. Tässä tutkimuksessa etenkin perheen tulot se-littivät erityisoppilaiden toisen asteen aloittamatta jättämistä ja opinnoista valmistumattomuutta. Opintojen kustannukset ovat voineet vaikuttaa keskeyttämiseen. Vanhempien tausta voi vaikuttaa erityisopetukseen valikoitumiseen usealla tavalla, sillä vanhemmilla on myös vaikutusmahdollisuuksia erityisen tuen päätöksen saamiseen. Osa oppilaista ja vanhemmista voi vastustaa erityisen tuen päätöstä. (Esim. Mietola 2014.)

Vakavat mielenterveyden häiriöt olivat erityisoppilailta yleisempiä kuin koulussa heikosti menestyneillä. Oppilailta, joilla oli mielenterveyden häiriöitä, oli huomattavasti muita korkeampi riski päätyä toisen asteen ulkopuolelle. Vaikutus väestötasolla oli kuitenkin suhteellisen vähäinen häiriöiden harvinaisuuden vuoksi. Vakaviin mielen-terveysoireisiin saatu lääkitys oli vähäistä, joskin se yleistyi toisen asteen opintojen aikana. Mielen-

terveysongelmien merkitys erityisopetuksessa näyttäisi lisääntyvän toisella asteella. Tämä ryhmä voisi hyötyä tuetun opiskelun malleista, joita on kehitetty opiskelijoille, joilla on vakavia mielenterveyden häiriöitä (ks. esim. Biebel ym. 2018). Vain mielenterveys-sairastavuus oli yhteydessä toisen asteen ulkopuolelle jäämiseen, kun sairastavuus määriteltiin erityiskorvattavien lääkkeiden käytöllä ja sairauspäivärahopäivillä. Sen sijaan Janne Mikko-sen ja kumppaneiden (2018) tutkimuksessa, jossa oli tarkasteltu hoitoilmoitusrekisterin tietoja, myös muu sairastavuus oli yhteydessä keskeyttämiseen.

Oppimäärän yksilöllistäminen oli huomattavasti yleisempää pojilla kuin tytöillä. Toisaalta toisen asteen opintojen aloittamatta jättäminen ja tutkinnon suorittamatta jättäminen oli yleisempää tytöillä kuin pojilla erityisoppilastaustan mukaan tarkasteltuna. Tämä saattaa kertoa tyttöjen suuremmasta valikoituvuudesta tutkimusväestöön, olihan tyttöjen osuus poikien osuutta pienempi sekä erityisoppilailta että koulussa huonosti menestyneillä. Tulkitkaa valikoituvuudesta vahvistaisi myös tulos tyttöjen perheiden yleisemmästä huono-osaisuudesta poikiin verrattuna. Erityisoppilastaustan mukaan tarkasteltuna myös mielenterveys-sairastavuus oli tytöillä yleisempää kuin pojilla (myös Aro ym. 2019). Erojen taustalla saattaa olla myös tyttöjen ja poikien erilaiset erityisopetukseen siirtämisen perusteet (SVT 2007). Toisaalta erityisopetuksen kohdentumisessa on havaittu ongelmia: siinä missä toiset ryhmät ovat ylliedustettuina erityisopetuksessa, toisten vaikeudet voivat jäädä huomioimatta (Aron & Loprest 2012).

Pieni osa nuorista ei hae yhteishaussa toiselle asteelle. Koulutustakuun myötä opintojen aloittaminen heti peruskoulun jälkeen on lisääntynyt. Vuonna 2016 noin 1 500 nuorta jatkoi valmentavissa koulutuksissa tai lisäopetuksessa (”kymppi-luokalla”), kun taas vajaat 1 800 nuorta jäi kaikkien edellä mainittujen koulutusten ulkopuolelle. Suurin osa ulkopuolelle jääneistä (61 %) on kuitenkin jatkanut seuraavana vuonna toisen asteen koulutuksessa. (SVT 2018b.) Koulutuksen keskeyttämistä koskeneessa Simo Ahon ja Ari Mäki-ahon (2014) tutkimuksessa havaittiin, että vuoden 2006 kohortista 28 prosenttia opintoja aloittamatta jättäneistä päätyi kymmenen vuoden seurannassa eläkkeelle. Kokonaan aloittamatta jättäminen näyttää liittyvän usein pitkäaikaiseen sairauteen. Yhteishaussa hakemattomat myös työllistyivät muita harvemmin.

Erityisopetusta saavien lasten ja nuorten määrän on ollut jatkuvassa kasvussa, mihin ovat vaikuttaneet monet tekijät niin lainsäädännössä, rahoitusjärjestelmissä kuin diagnosoinnissa. Erityisopetuksen kasvu voidaan tulkita myönteiseksi, jos lasten ja nuorten kokemat vaikeudet tunnustetaan aiempaa paremmin ja niihin saadaan tukea. Oppimäärien yksilöllistämiseen ja vaatimustason laskuun tulee kuitenkin suhtautua kriittisesti, mikäli ne johtavat muutenkin heikossa asemassa olevien nuorten opiskelumahdollisuuksien kaventumiseen.

Tutkimuksen vahvuudet ja heikkoudet

Tutkimus tuo uutta tietoa erityisopetuksessa oleista, heidän perhetaustastaan ja koulupolusta. Tutkimuksen vahvuutena oli laaja ja kattava yksilötasoinen rekisteriaineisto kaikista vuosina 1989–1994 syntyneistä yhteisvalintaan osallistuneista, peruskoulun oppimäärän osittain, pääosin tai kokonaan yksilöllistettynä suorittaneista. Heidän toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisistä ja opinnoista valmistumattomuutta voitiin verrata yleisen oppimäärän suorittaneisiin, koulussa heikosti menestyneisiin. Rekisteriaineiston vahvuus kyselyaineistoon verrattuna on, ettei katoa ole ja käytössä on kokonaisaineisto. Kyselytutkimuksissa juuri tämän tutkimuksen kohderyhmät saattavat jättää vastaamatta esimerkiksi lukemiseen liittyvien hankaluuksien vuoksi. Myös nuorille suunnattujen puhelinhaastatteluiden vastanneissa painottuvat korkeasti koulutetut nuoret (esim. Myllyniemi & Kiilakoski 2017).

Aineiston heikkoutena on, ettei siinä ollut tietoa oppilaiden muista koulussa saaduista tukimuodoista. Oppilaalla voi myös olla erityisen tuen päätös ilman, että oppimääriä olisi yksilöllistetty. Oppimäärien yksilöllistäminen yhteisvalintaan osallistuneilla on ainoa yksilötasolla rekisteröity erityisopetustieto. Rekistereissä ei myöskään ollut tietoa yksilöllistämisen perusteista. Erityisopetuksen tilastointi on muuttumassa, ja on toivottavaa, että samalla myös tutkimukselliset mahdollisuudet paranevat (tarkemmin Lintuvuori 2019).

Heikkoutena on myös seurannan päättyminen 20. ikävuoteen. Erityisopetuksessa olleet saattavat käydä muita yleisemmin peruskoulun lisäopetuksen (”kymppiluokan”) tai muun erityisen tuen oppilaille suunnatun ammatillisen peruskoulutuksen valmentavan koulutuksen ennen ammatillisten opintojen aloittamista (Opetushallitus 2018), mikä saattaa viivästyttää opintoja. Osa saattaa olla

myös pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä. Valmistumattomuuteen vaikuttanee seurannan päättyminen 20-vuotiaana, sillä osa opiskelijoista saattaa valmistua sen jälkeen. Käytössämme ei valitettavasti ollut aineistoa pidemmällä seuranta-ajalla.

Puutteena ovat myös tutkimuksessa mielenterveyden ongelmien arvioimisessa käytetyt menetelmät, Kelan erityiskorvattavat lääkkeet ja sairauspäivärahopäivät. Näistä etenkin lääketiedot tavoittivat vain vakavat mielenterveyden häiriöt, sillä suurin osa masennuslääkkeistä ei ole erityiskorvattavia (Rytsälä 2009). Ulkopuolelle jäivät lievemmin oireilevat, mikä todennäköisesti vaikuttaa tuloksiin. Kattavamman kuvan voisi saada hyödyntämällä hoitoilmoitusrekisterin tietoja. Lisäksi nuorten mielenterveyden ongelmat voivat usein jäädä tunnistamatta (Suvisaari ym. 2009; Wu ym. 1999).

Lopuksi

Vammaisuudella, pitkäaikaissairaudella, tunne-elämän häiriöillä tai oppimisvaikeuksilla voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia nuorten elämään. Tämä tutkimus osoitti toisen asteen opintojen aloittamatta jättämisen ja toisen asteen tutkinnon suorittamatta jättämisen olevan erityisopetusta saaneilla heikosti koulussa menestyneitä yleisempää, vaikka perhetausta ja terveyteen liittyvät tekijät huomioitiin. Erityisopetus voi tapahtua hyvin monenlaisessa ympäristössä, ja samoihinkin ongelmiin saatetaan vastata eri kouluissa eri tavalla (esim. Savolainen 2009). Tarkempi yksilötasoinen tilastointi ja tiedonkeruu parantaisi erityisopetuksen vaikuttavuuden arviointia. Koulutuksen lisäksi olisi tärkeää seurata erityisopetusta saaneiden polkuja pidemmälle työelämään.

Erityisen tuen opiskelijoiden kokemuksista ei ole saatavilla tietoa, mutta esimerkiksi Kouluterveyskyselyyn on tullut kansainvälisten suositusten seurauksena kysymyksiä toimintarajoitteista. Toimintarajoitteita kokevat ja erityisopetusta saavat nuoret ovat kuitenkin hyvin heterogeeninen ryhmä. Tarvitaankin lisää tutkimusta erilaisista ryhmistä. Myös intersektionaalinen lähestymistapa, joka kiinnittää huomiota oppimisessa koettujen ongelmien, sukupuolen, luokan, terveyden ja etnisen taustan välisiin yhteyksiin, voisi lisätä ymmärrystä kouluttautumiseen liittyvistä ongelmista ja epätasa-arvosta.

Ammatillisessa koulutuksessa on toteutettu suuria uudistuksia, jotka ovat vaikuttaneet myös erityisen tuen järjestämiseen ja lisänneet itsenäi-

sen opiskelun ja itseohjautuvuuden vaatimuk-
sia (esim. Räisänen & Goman 2018). Ne voi-
vat vaikuttaa erityistä tukea tarvitsevien nuorten

opinnoista selviytymiseen. Näiden uudistusten
vaikutuksia erityisen tuen oppilaisiin tulee seura-
ta huolella.

Saapunut 29.3.2019
Hyväksytty 31.3.2020

KIRJALLISUUS

- Aho, Simo & Mäkiäho, Ari (2014) Toisen asteen kou-
lutuksen läpäisy ja keskeyttäminen. Vuosina 2001
ja 2006 toisen asteen opinnot aloittaneiden seuran-
tatutkimus. Raportit ja selvitykset 2014: 8. Helsin-
ki: Opetushallitus.
- Aro, Tuija & Eklund, Kenneth & Eloranta, Anna-Kaisa
& Närhi, Vesa & Korhonen, Elisa & Ahonen, Timo
(2019) Associations between childhood learning
disabilities and adult age mental health problems,
lack of education, and unemployment. *Journal of
learning disabilities* 52 (1), 71–83.
- Aron, Laudan & Loprest, Pamela (2012) Disability and
the education system. *The future of Children* 97–
122.
- Biebel, Kathleen & Mizrahi, Raphael & Ringeisen,
Heather (2018) Postsecondary students with psy-
chiatric disabilities identify core services and key in-
gredients to supporting education goals. *Psychiatric
Rehabilitation Journal* 41 (4), 299–301.
- De Beer, Joost & Engels, Josephine & Heerkens, Yvonne
& van der Klink, Jac (2014) Factors influencing
work participation of adults with developmental
dyslexia: a systematic review. *BMC Public Health*
14 (1), 77.
- Eriksson, Susan (2017) Palvelujärjestelmän ammatti-
laisten käsitykset oppimisvaikeuksista ja erityisen
tuen tarpeesta nuorten siirtymävaiheissa koulutuk-
sesta työelämään. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Ki-
vijärvi, Antti (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointi-
palvelujen käyttäjinä ja kohteina. Julkaisuja 198,
Tiede. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuo-
risotutkimusseura, 79–102.
- Hakala, Katariina & Miettola, Reetta & Teittinen, Antti
(2013) Valinta ja valikointi ammatillisessa eri-
tyisopetuksessa. Teoksessa Brunila, Kristiina & Ha-
kala, Katariina & Lahelma, Elina & Teittinen, Antti
(toim.) Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset
eronteot. Helsinki: Gaudeamus, 173–200.
- Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Kivimäki, Han-
ne & Fränti, Juha (2012) Mitä Kouluterveyskysely
kertoo koulun keskeyttämiseen yhteydessä olevista
tekijöistä? <http://www.slideshare.net/Kouluterveyskysely/halme>, haettu 25.3.2019.
- HE 109/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laik-
si perusopetuslain muuttamisesta.
- Jahnukainen, Markku (2001) Erityisluokkaopetuksen
tuloksellisuus: retrospektiivinen oppilasnäkökulma.
*Kasvatus: Suomen kasvatus-tieteellinen aikakauskir-
ja* 32 (3).
- Jauhola, Laura & Vehviläinen, Jukka (2015) Syrjintä
koulutuksessa. Erityistarkastelussa kokemukset yh-
denvertaisuuden toteutumisesta opintojen ohjauk-
sessa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten
osalta. Oikeusministeriön julkaisuja 21/2015. Hel-
sinki: Oikeusministeriö.
- Kalalahti, Mira (2007) Opiskeluympäristöstä koulu-
myönteisyyttä? *Kasvatus* 38 (5), 417–431.
- Kallio, Johanna & Kauppinen, Timo & Erola, Jani
(2016) Cumulative socio-economic disadvantage
and secondary education in Finland. *European So-
ciological Review* 32 (5), 649–661.
- Karppinen, Krister (2007) Nuorten ongelmat koulutus-
valinnoissa ja toiselle asteelle siirryttäessä. Teoksessa
Alatupa, Saija (toim.) Koulu, syrjäytyminen ja sosi-
aalinen pääoma – Löytyykö huono-osaisuuden syy
koulusta vai oppilaasta? Sitran raportteja 75. Hel-
sinki: Sitra, 122–139.
- Kirjavainen, Tanja & Pulkkinen, Jonna (2013) Eri-
tyisopetus perusopetuksessa. Tuloksellisuustarkas-
tuskertomus, Valtiontalouden tarkastusviraston tar-
kastuskertomukset 8/2013. Helsinki: Valtiontalou-
den tarkastusvirasto.
- Kirjavainen, Tanja & Pulkkinen, Jonna & Jahnukainen,
Markku (2016) Special education students in tran-
sition to further education: A four-year register-ba-
sed follow-up study in Finland. *Learning and Indi-
vidual Differences* 45, 33–42.
- Kivirauma, Joel & Klemelä, Kirsi & Rinne, Risto
(2006) Segregation, integration, inclusion – the
ideology and reality in Finland. *European Journal
of Special Needs Education* 21 (2), 117–133.
- Kuusela, Jorma (2006) Temaattisia näkökulmia perus-
opetuksen tasa-arvoon. Helsinki: Opetushallitus.
- Lintuvuori, Meri (2019) Perusopetuksen oppimisen ja
koulunkäynnin tuen järjestelmän kehitys tilastojen
ja normien kuvaamana. Kasvatustieteellisiä tutki-
muksia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Livingston, Emily M. & Siegel, Linda S. & Ribary, Urs
(2018) Developmental dyslexia: emotional impact
and consequences. *Australian Journal of Learning
Difficulties* 23 (2), 107–135.
- Miettola, Reetta (2014) Hankala erityisyys. Etnografi-
nen tutkimus erityisopetuksen käytännöistä ja eri-
tyisyyden muotoutumisesta yläkoulun arjessa. Kas-
vatustieteellisiä tutkimuksia. Helsinki: Helsingin
yliopisto.
- Mikkonen, Janne & Moustgaard, Heta & Remes, Han-
na & Martikainen, Pekka (2018) The population
impact of childhood health conditions on dropout
from upper-secondary education. *The Journal of
Pediatrics* 196, 283–290.
- Myllyniemi, Sami & Kiilakoski, Tomi (2017) Tilas-
to-osio. Teoksessa Pekkarinen, Elina & Myllykos-
ki, Sami (toim.) Opinpolut ja pientareet. Nuoriso-

- barometri 2017. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–118.
- Naukkarinen, Aino (2005) Laatu erityisopetukseen vai yleisopetukseen? Vuosina 1997–2004 erityisopetuksesta tehtyjä tutkimuksia. Helsinki: Opetushallitus.
- Niemi, Anna-Maija & Mietola, Reetta & Helakorpi, Jenni (2010) Erityisluokka elämänculussa. Selvitys peruskoulun erityisluokalla opiskelleiden vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäkokemuksista. Sisäasiainministeriön julkaisuja 1/2010. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Niemi, Anna-Maija (2015) Erityisiä koulutuspolkujaa? Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 264. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Opetushallitus (2018) Valmentavat koulutukset. Opetushallitus. https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/ammattikoulutus/valmentavat_koulutukset (luettu 20.7.2018)
- OPM (2007) Erityisopetuksen strategia. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47. Helsinki: Opetusministeriö.
- Partanen, Marita & Siegel, Linda S. (2014) Long-term outcome of the early identification and intervention of reading disabilities. *Reading and Writing* 27 (4), 665–684.
- Pensonen, Sanna & Ågren, Susanna (2018) Ammatillisen koulutuksen läpäsän määrällisen seurannan selvitys lukuvuodelta 2016–2017. Raportit ja selvitykset 2018:2. Helsinki: Opetushallitus.
- Reneflot, Anne & Evensen, Miriam (2014) Systematic Literature Review: Unemployment and psychological distress among young adults in the Nordic countries: A review of the literature. *International Journal of Social Welfare*, 23,3–15.
- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti 9/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi nuorten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7/2018. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 210. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Räisänen, Anu & Goman Jani (2018) Ammatillisen koulutuksen osaamisperusteisuus, asiakaslähtöisyys ja toiminnan tehokkuus. Poliitikatoimien vaikutusten arviointi (ex ante). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 86/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Rytsälä, Heikki (2009) Masennuslääkkeen valinnan vaikeus. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 125 (20), 2165–2166.
- Saloviita, Timo (2006) Erityisopetus ja inkluusio. *Kasvatus* 37 (4), 326–342.
- Savolainen, Hannu (2009) Erilaisuuden huomioimista hyviin oppimistuloksiin. *Kasvatus* 40 (2), 121–130.
- Souto, Anne-Mari (2014) ”Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu”. Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot. *Nuorisotutkimus* 32 (4), 19–35.
- Suvisaari, Jaana & Aalto-Setälä, Terhi & Tuulio-Henriksson, Annamari & Härkänen, Tommi & Saarni, Samuli & Perälä, Jonna & Schreck, Marjut & Castaneda, Anu & Hintikka, Jukka & Kestilä, Laura & Lähteenmäki, Sini & Latvala, Antti & Koskinen, Seppo & Marttunen, Mauri & Aro, Hannu & Lönnqvist, Jouko (2009) Mental disorders in young adulthood. *Psychological Medicine* 39 (2), 287–299.
- SVT Suomen virallinen tilasto (2007) Erityisopetus. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/erop/2006/erop_2006_2007-06-15_tie_001.html (luettu 30.11.2018)
- SVT Suomen virallinen tilasto (2018a) Erityisopetus. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/erop/2017/erop_2017_2018-06-11_tie_001_fi.html (luettu 3.7.2018)
- SVT Suomen virallinen tilasto (2018b): Koulutukseen hakeutuminen. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/khak/2017/khak_2017_2018-12-13_tie_001_fi.html (luettu 6.9.2019)
- Wu, Ping & Hoven, Christina W. & Bird, Hector R. & Moore, Robert E. & Cohen, Patricia & Alegria, Margarita & Dulcan, Mina K. & Goodman, Sheryl H. & McCue Horwitz, Sarah & Lichtman, Judith H. & Narrow, William E. & Rae, Donald S. & Regier, Darrel A. & Roper, Margaret T. (1999) Depressive and disruptive disorders and mental health service utilization in children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 38 (9), 1081–1090.

ENGLISH SUMMARY

Hanna Rinne & Johanna Korkeamäki & Elina Naamanka & Tiia Villa: Continuing in secondary education by special education: the contribution of family background and health (Erityisopetukseen osallistuminen ja opintojen jatkaminen toisella asteella – perhetaustan ja terveyden yhteyks)

Our aim was to investigate possible differences in non-continuing and non-graduating in secondary education between students in special education and low achievement students in general education. We also examined whether these differences could be explained by family background or health characteristics. We used longitudinal individual register-based data, with the study population consisting of all Finns born in 1989–1994 (N = 123,700). They were followed for gaining secondary education until the end of the year their turned 20. We used cross tabulation and logistic regression.

Our results showed that students in special education continued to secondary education and graduated less often than low achievement students in general education. Non-continuing and non-graduating in secondary education were most common among those whose education was mostly or fully individualised, and in every group more common among girls than boys. Family background explained part of the differences, whereas mental health issues explained very little. Among those in vocational school, graduation was least common among students who had received special education only in vocational school. Family background and mental health issues explained very little of the differences in graduating. We concluded that the school pathways of students in special education differed negatively from those of low achievement students in general education.

Keywords: special education, secondary education, family background, health, mental health.